

JUFT TUYOQLI HAYVONLARDA OQSIL KASALLIGINING KECHISHI

Ismoilov Muhammadqodir Odiljon o'g'li

Samarqand davlat veterinariya, chorvachilik va
biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali talabasi

Haydarov Jahongir Olimjon o'g'li

Samarqand davlat veterinariya, chorvachilik va
biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada chorvachilikning ajralmas qismi bo'lgan qoramolchilik, qo'y- echkichilik tarmoqlariga katta iqtisodiy zarar olib keladigan oqsil kasalligi haqida adabiyotlar malimotlari keltirilgan.

Oqsil kasalligini rivojlanishi, kasallikni qo'zg'atuvchisi, kasallangan hayvonlarda namayon bo'ladigan sptomlar, davolash va oldini olish chora tadbirlari haqida malumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: oqsil kasalligi, afta, inkubatsion davr, gasterit, yiringli ajralma lezyonlar, disfunktsional punkt, Karantin, seftraksion, kallyiy permanganat.

Mavzuning dolzarbligi: Xo'jaliklarda bu kasallik keng tarqalgan virusli kasalliklardan biri hisoblanadi. Uning asosan ikki xil formasi mavjud; Og'iz, TuyuqOg'iz formasi turi qoramolga oziqlanishi qiyinlashadi va ba'zi oziqlana olmaydi, buning natijasida qoramolning sut maxsuldorligi pasayib ketadi. Tuyuq formasidagi turida hayvonning yurishi qiyinlashadi, ba'zi hollarda tuyuqning tushishi kuzatiladi. Fermer xo'jalikdagi yosh buzoqlarda yurak faoliyati va qon aylanish tizmining buzilishi oqibatida o'limholati yuzaga keladi va yana bo'g'oz hayvonlarda xomila tashlash va oqsash bilan boshlanadi.

Kasallikni klinik belgisi: Virus qoramol organizmga tushib, teri epiteliysida rivojlanadi. Tushgan joyini yallig'lantiradi, qonga o'tib kasallik rivojlanishi avj oladi. Kasallikning xavfli va xavfsiz (tipik) ko'rinishlari mavjud. Kasallikning xavfsiz ko'rinishida asosan so'lak ajralishi kuchayadi, kavsh qaytarish susayadi va tana harorati 40.5-41.5°C gacha ko'tariladi. Kasallikning inkubatsion davrida ya'ni 2-3 kunligida og'iz shilliq qavat pardalarida, tuyuq oralig'ida va yelin terisida pufakchalar paydo bo'ladi, buning natijasida hayvon ozib keta boshaydi. Keyinchalik pufakchalar yorilib eroziyalar paydo bo'ladi ya'ni terining yemirilishi, hayvon oqsaydi ba'zida tuyuq tushadi. Bunga choralar ko'rilmalik oqibatida hayvonda ikkilamchi kasalliklar

rivojlanadi; Misol uchun Mastit, endotermiya va boshqalar rivojlanadi. Yosh buzoqchalarda shiddatli kechadi. Ularda asosan Gasteritni keltirib chiqaradiva ko'pincha 50-100% o'lim bilan yakunlanadi. Katta yoshdagi hayvonlarga yaxshi parvarish qilinmaslik oqibatida yurak falajidan 20-50% hayvon o'ladi. Qo'ziarda juda tez va og'ir kechadi. Bo'g'oz ona qo'ylarda xomila tashlash kuzatiladi, qo'zilatish mavsumida yangi tug'ilgan qo'zilarining 60-100% nobud bo'lishi mumkin. Ona qo'ylarda oqsil oqsash bilan boshlanadi. Cho'chaqalarda burun oynasida, yelinida va tuyog'ida aftalar ikkilamchi infeksiyalar ta'sirida yiringli yaraga aylanib, nobud bo'ladi.

Kasallikni aniqlash: Qoramollarda oqsil kasallikning belgilari: a - oyoq-qo'llarning shikastlanishi; b – og'iz va burun bo'shlig'idan yiringli ajralma, v-yelining teri qoplamasida suvli aftalar xosil qiladi.

a - oyoq-qo'llarning shikastlanishi b – og'iz va burun bo'shlig'idan yiringli ajralma

v-yelining teri qoplamasida suvli aftalar

Oqsil bilan kasallangan hayvonlar virusni siydik, najas, sut va tupurik bilan chiqaradi. Oyoq-og'iz atroflarida suyuqlik bilan to'ldirilgan pufakchalar bo'lib, ular juda oson yorilib ketadi va ular tarkibidagi virus oziq-ovqat, hayvonlarni parvarish qilish buyumlari, suv, odamlarning kiyimlari, yaylovlar va hokazolarni yuqtirganda

atrof-muhitga tarqaladi. Shu sababli, kasallik qo'zg'atuvchining kasaldan sog'lom hayvonlarga ular bilan birga bo'lganida yoki uzatish omillari: ozuqa, to'shak, suv, hayvonot mahsulotlari, transport vositalari, parvarishlash vositalari orqali tez o'tadi. Hatto oqsilga qarshi immunitetga ega hayvonlar ham virusni olib yurishi mumkin. Qoramollarning oqsil kasalligi kasallikning birlamchi belgilari - sigirlarda - sut mahsuldorligining pasayishi, butun podada - ishtahaning pasayishi bilan tavsiflanadi. Virus kirib kelgan joyda birlamchi aftalar hosil bo'ladi. Ulardan virus 2-3 kundan keyin qonga kiradi. Bu kasallangan hayvonlarning umumiy holatining yomonlashishi va haroratning sezilarli darajada ko'tarilishi 40,5-41,5°C bilan tavsiflanadi. Yonoqlarning, tilning shilliq qavatida, burun qanotlarida (kamdan-kam hollarda), lablar terisida, lablarning ichki yuzasida keyingi kunlarda ko'p miqdorda ikkilamchi aftalar hosil bo'ladi. Bir muncha vaqt o'tgach 2-3 kun ikkilamchi aftalar yorilib, o'z joylarida yaralar paydo bo'ladi og'riqli yuzaki eroziyalar pastki qismi yorqin qizil, qirralari qirrali. Mo'l-ko'l tupurik ayniqsa yaxshi kuzatiladi. Tuprik uzun iplarda chiqariladi, og'iz burchaklarida ko'p miqdorda ko'pikli massa to'planadi, hayvonlar ovqatlanishdan bosh tortadi, lablarini uradi va vazn yo'qotishni boshlaydi. Tuyoqlararo bo'shliq va tuyoq tojining terisida eroziya va aftalarning paydo bo'lishi oqsoqlik va og'riqni keltirib chiqaradi, shuning uchun hayvonlar ko'p vaqtini yotgan holda o'tkazadi. So'rg'ichlar va elinlarda oqsil virus lezyonlari ko'pincha laktatsiya davridagi sigirlarda kuzatiladi. Oqsil kasalligiga tashxis kilinik belgilari asosida amalga oshiriladi.

Kasallikni davolash: Oqsil kaslligining ikki xil formasi mavjud: 1 og'iz , tuyoq Og'iz fo'rmasidan kasallangan qoramollarning og'iz atrofida, tilida aftalar paydo bo'ladi. Buni davolash uchun birinhi navbatda 2% li sirka kislotasi(yoki uksus), yod nastoykasi va 1ga 1000 nisbatda (1: 1000) kallyiy permanganat bilan yuviladi. Buni amalga oshirishdan maqsad og'izdagi eroziylarni davolashda va hayvonlarni oziqlanishga katta yordam beradi.Og'iz shilliq qavatiga jiddiy zarar yetganida anestezin- 2.5gr, navakain-2.5gr, mis kupporasi-5gr, baliq yog'i-20gr, vazellin-70 aralashmasidan iborat maxsus tayyorlangan mazlar surtiladi. Bular ham qoramollar uchun og'riq qoldiradi va hayvonni oziqlanishga yordam beradi. Hammamizga ma'lumki qoramollarning yaxshi o'sishi va qoramollarning fiziologik holati uchun massion talab etiladi. Tuyoq formasida kasallangan qoramollarda oqsab yurishi qiyinlashadi, ba'zi hollarda esa tuyoqning ma'lum qismi tushib ketishi mumkin bo'ladi. Bunday jarohatlatlarni davolash uchun formalin eritmasi, yod nastoykasi, kallyiy permanganat+streptomitsin eritmasi va dorilari maxsus vannalar orqali qoramollarni o'tkaziladi yoki yuviladi. Kasallikning o'ta o'g'ir kechganida seftriakson dorisini 1 kunda 2 marta muskul orasiga yuborildi. Yaralariga esa Limoxin-200, har xil spreylar bilan artiladi. Tana harorati ko'tarilganda Diklofenak dorisi muskul orasiga

yuborib turiladi. Kasallik yuqan hayvonlarning yurak ish faoliyati normadan o'zgarishi mumkin bo'ladi. Buning uchun yurak faoliyatini yaxshilaydigan dorilar hayvonni venasiga yuboriladi. Kasallangan qoramollarni davolash ishlari amalga oshirilgandan so'ng oyog' toza quruq bintlar bilan maxkamlab o'rab qo'yiladi va hayvonlari quruq joyga o'tkaziladi.

Kasallikni oldini olish choralari: Fermer xo'jaliklari rahbarlari va veterinariya mutaxassislari karantin tadbirlarining to'liq tizimli va rejali amalga oshirilishini hamda epizootik o'choqni tezroq bartaraf etilishini ta'minlashi shart. Kasal hayvonlar qat'iy hisobga olinadi, izolyatsiya qilinadi va davolanadi. Oyoq va og'iz kasalligi o'chog'ida qolgan klinik sog'lom hayvonlar tegishli turdagi va variantdagi oyoq va og'iz kasalligiga qarshi vaktsina bilan emlanadi yoki rekonvalesentlarning zardobi (qoni), immunolakton bilan davolanadi va ular kuzatilgan. Qoramollarning oyoq va og'iz kasalligi bilan ommaviy kasallangan taqdirda, kasal hayvonlar alohida ajratilmaydi, balki umumiy izolyatsiya qilingan xonada (podada) qoldiriladi va davolanadi. Hayvonlarni oyoq va og'iz epizootik kasalligini qayta yuqtirish taqiqlanadi. Ushbu cheklovlar hayvonlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini olib chiqishni taqiqlash, ularni xarid qilish va ulardan foydalanishning maxsus tartibini joriy etish, shaxsiy va jamoat transporti harakatini vaqtincha taqiqlash va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin. Hayvonlarda oqsil kasalligining birinchi holatlari ilgari gullab-yashnagan hududda (mahalliyda) paydo bo'lganida, kasallikning yanada tarqalishining oldini olish uchun veterinariya-sanitariya qoidalariga rioya qilgan holda, hayvonlarning barcha noqulay guruhini o'zlari joylashgan joyda zudlik bilan o'ldirish tavsiya etiladi. qoidalar. Bunday xom go'sht va boshqa so'yish mahsulotlarini xo'jalikdan tashqariga olib chiqish taqiqlanadi. Fermer xo'jaligida hayvonlarni so'yish bilan bir vaqtda ko'rsatmalarda nazarda tutilgan boshqa tadbirlar ham amalga oshiriladi. Oyoq va og'iz kasalligi o'chog'ida nobud bo'lgan hayvonlarning jasadlari yo'q qilinadi, sut va go'ng dezinfeksiya qilinadi. Ovoz va og'iz kasalligi uchun karantin disfunktsional punktdan hayvonlar sog'ayib ketgan yoki so'yilgan oxirgi holatdan 21 kun o'tgach, kasallangan chorvachilik binolari, yurish hovlilari, inventarlari, transport vositalari, jihozlari va mexanizmlarini majburiy yakuniy tozalash va dezinfeksiya qilish bilan olib tashlanadi. Karantin bekor qilingandan so'ng sog'ayib ketgan hayvonlarning harakatlanishi, emlanmagan chorva mollarini fermer xo'jaligiga kiritish, o'tlash, so'yish qoidalari va hokazolar bilan bog'liq cheklov choralari majburiydir.

Kasallikning oldini olish birinchi navbatda veterinariya-sanitariya tadbirlari majmuasidir: o'z vaqtida tashxis qo'yish, izolyatsiya va karantin; hayvonlarni faol emlashni amalga oshirish; o'choqlarda majburiy dezinfeksiya (shu jumladan go'ng) oyoq va og'iz kasalligiga chalingan hayvonlarni parvarish qiluvchi xodimlar tomonidan himoya choralari qat'iy rioya qilish. Rosselxoznadzor

ogohlantiradi: Kasallik uchun noqulay hududlardan hayvonlarni, hayvonlardan olingan mahsulotlarni, ozuqa va ozuqa qo‘shimchalarini olib kirishga yo‘l qo‘yilmaydi; qishloq xo‘jaligi hayvonlarining har qanday harakati (import, olib chiqish, sub’ekt hududi orqali tranzit o‘tkazish) davlat veterinariya xizmati bilan kelishilgan bo‘lishi kerak; barcha turdagi chorva mollarining sarson bo‘lishiga yo‘l qo‘yilmaydi; hayvonlarni so‘yish faqat veterinariya mutaxassisi tomonidan tekshirilgandan so‘ng va davlat veterinariya xizmati nazorati ostida amalga oshirilishi kerak; hayvonlardan olingan mahsulotlardan foydalanish va sotish veterinariya-sanitariya ekspertizasi va uning xavfsizligi to‘g‘risidagi laboratoriya xulosasidan keyingina amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dotsent Bozorov X.K, assistant Abdulakimova A.B. Veterinariya virusologiya fanidan o‘quv qo‘llanma. Toshkent 2015.
2. Salimov X.S, Sayitqulov B.S. veterinariya mikrobiologiyasi, virusologiyasi, epizatologiyasiga oid izoxli lug‘at va ma‘lumotnoma Toshkent: Tafakkur, 2013.
3. Irgashev E.X. Davlatov R.B. va boshqalar. Umumiy parazitologiya. Samarqand 1999.
4. Кондрахин И.П, Курилов Н.В, Малахов А.Г. Клиническая лабораторная диагностика в ветеринарии-Москва Агропромиздат, 1985.